

Posudek vedoucího na diplomovou práci

Jméno a příjmení studenta: Bc. Magdalena Vytlačilová
Téma diplomové práce: Janovské křesťanství: termín, který je třeba opustit
Vedoucí práce: doc. Jiří Gebelt

Předložená diplomová práce Magdaleny Vytlačilové o celkovém rozsahu 133 stran sestává z 13 kapitol (včetně závěru), uvedení do problematiky a seznamu literatury. Vlastnímu výkladu předchází seznam užitých zkratk a edicí.

Tématem práce je problematika tzv. „janovského křesťanství“, tj. otázka, zda je třeba texty spojené v novozákonním kánonu s Janovým jménem (evangelium, tři listy a podle některých badatelů také Zjevení) uvádět do vztahu s nějakou separátní formou křesťanství konce 1. a počátku 2. století. Protože zodpovězení této otázky neimplikuje pouze řešení problematiky autorství těchto textů, jejich vzniku, kompozice, tradování a potenciálního významu pro rekonstrukci historického Ježíše (v případě evangelia), nýbrž také jejich vztahu k jiným novozákonním a dalším raně křesťanským textům, geografického rozšíření a sociálních forem křesťanství, lze bez nadsázky říci, že s „janovskou otázkou“ řešíme centrální problémy raného křesťanství.

Po obsahové stránce se práce dělí na dvě části. V části první („Východiska konstrukcí janovského křesťanství“), jež zahrnuje kapitoly 1 až 7, autorka představuje argumenty, jimiž byla a je v bádání konstruována existence autonomního janovského křesťanství, v části druhé („Janův korpus v kontextu raného křesťanství“) v kapitolách 8 až 13 postupně staví pojetí vlastní, v němž navrhuje kritéria, na jejichž základě lze rozhodnout, zda má smysl hovořit o nějakém autonomním distinktivním „janovském“ křesťanství. Nalezení odpovědi na tuto otázku je v Úvodu formulováno jako cíl práce (s. 10), přičemž již její název deklaruje výsledek, k němuž autorka došla.

Struktura a argumentace práce

K naplnění vytčeného cíle M. Vytlačilová nejprve ve 2. kapitole prochází formou stručných portrétů přístupy badatelů, kteří zasáhli do diskuze o „janovském křesťanství“. Výklad zde postupuje tak, že autorka nejprve kriticky čtenáře seznámí s daným pojetím a následně uvádí vlastní řešení daného dílčího problému, které dále rozvíjí v dalších kapitolách práce. Výklad dějin bádání začíná s J. L. Martynem, jehož čtení Janova evangelia jako dvouúrovňového dramatu (implikuje, že pasáže evangelia nepojednávají o Ježíšovi, nýbrž o komunitě za evangeliem) chápe autorka jako zásadní pro konstruování janovského křesťanství v bádání zhruba v posledních 50 letech. Výklad badatelských přístupů pokračuje zasazením „janovské školy“ do kontextu v antice doložených škol v díle R. A. Culpeppera a spekulativní konstrukcí janovské komunity od R. E. Browna (Navazuje na ni v současnosti mj. J. Turner ve svém neméně spekulativním hledání spojení mezi tzv. setovskou gnózí a „janovským křesťanstvím“.). Střízlivý přístup M. Hengela z konce 80. let 20. století (německé vydání jeho „Janovské otázky“ je z roku 1993) považuje M. Vytlačilová za „světly moment“ bádání (s. 19). Hengel odmítl

pojímát „janovskou školu“ jako nějakou uzavřenou instituci oddělenou od zbytku křesťanství a vymezil se mj. vůči spojování Janova evangelia s gnózí a rovněž vůči Brownově spekulativnímu modelu vývoje janovského křesťanství. Důležitá je pro autorku rovněž argumentace R. Bauckhama, jenž se vymezil vůči dvouúrovňovému čtení evangelia a postavil se proti pojetím, dle nichž byla kanonická evangelia sepsána pro teologicky specifické a izolované komunity (s. 20–22). Autorka dále pojednává Klinkovu (v návázání na Bauckhama) analýzu předpokládaného čtenáře a následně jednu z nejnovějších konstrukcí janovské komunity z pera P. N. Andersona (s. 23–24). Ve výkladu Hengelova žáka J. Freye, jenž existenci komunity dokládá z analýzy teologie Janova evangelia, autorka klade do popředí jeho porovnání obsahových podobností Markova a Janova evangelia (jako příklad uvádí analýzu Parakléta). Posledním představeným přístupem je DeBoerova analýza vývoje janovské komunity v kontextu literárního vývoje Janova evangelia a jeho vztahu k Janově listům. Na s. 27–28 autorka bodově shrnuje badatelské konstrukce představené v této kapitole a zdůrazňuje především skutečnost, že badatelé nejsou schopni uvést a zdůvodnit nějaké distinktivní charakteristiky „janovského křesťanství“.

V kontextu dějin bádání argumentuje M. Vytlačilová také v následujících kapitolách (3–6), výklad však již nestrukturuje dle reprezentativních badatelů a hlavních problémů jejich přístupů, nýbrž systematicky, když postupně prochází body argumentace užívané ve prospěch existence janovského křesťanství. Analogicky k výkladu předchozí kapitoly, který začínal Martynem, je také zde východiskem problematika literárního žánru čtvrtého evangelia, přesněji pohled na Janovo evangelium jako na „dvouúrovňové drama“, tzn. jako na specifický literární útvar. Především s odkazem na Burridgovy práce argumentuje autorka ve prospěch pohledu na evangelia jako na antický životopis. Takové čtení se mj. obejde bez konstrukce komunity (resp. ji neprodukuje) za evangelií a zároveň otevírá možnost historického čtení Janova evangelia, tedy možnost chápat jej jako důležitý pramen rekonstrukce Ježíšova života (s. 38).

V otázce autorství Janova evangelia (4. kapitola) argumentuje M. Vytlačilová především na základě 2. a 3. Janova listu, raně křesťanských autorů (s. 48) a Muratoriho fragmentu (s. 51) ve prospěch autorství Jana Staršího, význačné osobnosti raného křesťanství, již ztotožňuje s (v evangeliu coby autorem zmíněným) „milovaným učedníkem“. V tomto kontextu také autorka zastává původnost názvů evangelií (tj. pojetí, že názvy kanonických evangelií nebyly až sekundárně přidány do anonymně tradovaného textu) a dvacáté první kapitoly Janova evangelia.

Další spornou otázkou bádání je, zda evangelium a Janovy listy sepsal stejný autor (a v jakém sledu byly sepsány). Otázka (postulovaného) distinktivního janovského křesťanství radě badatelů posloužila jako klíč pro vysvětlení teologických a jazykových rozdílů (přesněji řečeno odlišností) jsou vysvětlovány různými pisateli, shody příslušností k jedné škole). Autorka zastává v 5. kapitole pojetí, dle něhož mají listy a evangelium identického autora (Jana Staršího), přičemž První list časově předchází evangeliu. Upozorňuje přitom, jak se do argumentace ohledně časové souslednosti textů promítá předpoklad existence „janovského křesťanství“ a dle ní nepodložené chápání evangelia jako dvouúrovňového dramatu. Jazykové a teologické diference mezi listem a evangeliem vysvětluje M. Vytlačilová především na základě odlišnosti literárního žánru (list versus evangelium) a předpokládaného

autorova vývoje způsobu vyjadřování. Protože autor listů a evangelia je totožný, hovoří autorka ve svém textu výhradně o „Janově korpusu“ (tj. nikoli o „janovském“ korpusu či spisech, jak je v českojazyčné literatuře obvyklé).

Existenci janovské komunity s jí vlastní odlišnou teologií dle řady badatelů potvrzuje i skutečnost, jak zřídka bylo Janovo evangelium citováno v křesťanské literatuře před koncem 2. století (před Eirénaiem). Malý počet přesných „citací“ se zdá potvrdovat, že raná proto-ortodoxní církev si uvědomovalo jinakost teologie Janova evangelia. Autorka tuto domněnku badatelů vyvrací v 6. kapitole výkladem způsobu „citování“ (parafrázování) textů ve 2. století (slučování a krácení/prodlužování veršů, nahrazování synonymy) a ukazuje bohatou recepci „Janova korpusu“ u Ignátia z Antiochie, Polykarpa a Papia. Výsledky první části textu přehledně shrnuje 7. kapitola, která tak připravuje porozumění pro výklad v druhé části práce.

Autonomii a specifičnost „janovského“ křesťanství nelze dle M. Vytlačilové vyvozovat z interpretace literárních a stylistických specifik Janova korpusu, zároveň však nelze existenci janovského křesťanství analýzou literárních aspektů ani popřít (kriticky vůči Bauckhamovi na s. 22). O jinakosti — o nějakém specifickém „janovském“ křesťanství — by mělo smysl dle autorky hovořit tehdy, kdyby bylo možné v textu Janova korpusu identifikovat specifickou nauku, rituální praxi a pojetí instituce. Zmíněné tři aspekty strukturují druhou část práce.

Absenci diferentní teologie dokládá M. Vytlačilová v 9. kapitole věnované vztahu teologie Janova korpusu k Starému zákonu, christologii, pojetí smrti, hříchu a spásy. V jednotlivých bodech ukazuje autorka blízkost k teologii Pavla, pastorálních listů, synoptických evangelií nebo Skutků apoštolů, v závěru se vyrovnává s argumentem (zdánlivě) chybějícího důrazu na Království Boží v Janově evangeliu a zmiňuje význam Janova evangelia pro formování vyznání víry.

Podobně porovnává autorka v 10. kapitole rituální praxi doloženou v Janově korpusu s praxí v jiných dokladech raného křesťanství a zároveň pátrá po pramenech, které by dokládaly, že byla praxe doložená v Janově korpusu vnímána raně křesťanskými pisateli jako v nějakém ohledu problematická. Argumentem společným výkladu všech tří rituálních praktik, jimž se autorka věnuje (eucharistie, mytí nohou, křest), je, že při pohledu na praxi, jak ji dokládá Janův korpus, je třeba se zbavit nezdůvodněného pohledu na praxi obsaženou v synoptících jako na normu, již je poměřována praxe v Janovském korpusu. Praxe zde doložená je sice dle autorky v řadě ohledů jiná než v synoptících, ale význam eucharistie a křtu je obdobný jako u Pavla a spojení večeře Páně s praxí mytí nohou představuje paralelní tradici. Zdůrazňuje přitom, že je to právě rituální praxe Janova korpusu, která je doložena v (jiných než novozákonních) raně křesťanských textech, a nikoliv praxe známá ze synoptiků.

V 11. kapitole věnované institucionální složce náboženství se M. Vytlačilová věnuje obrazu církve doloženému v Janových listech. Důraz zde spatřuji v tom, ukázat, že tento obraz se ničím neodlišuje od obrazu doloženého v jiných novozákonních a raně křesťanských textech, a nelze z něj usuzovat na nějakou „sektářskou“, uzavřenou povahu „janovské“ církve. Tato církev dle autorky misijně působila, byla otevřená, komunikovala s jinými církvemi a byla hierarchicky uspořádána.

Tuto církev situuje M. Vytlačilová v 12. kapitole v souladu s raně křesťanskou tradicí do Efezu, přičemž pro její argumentaci je důležité, že v kontextu Efezu (ani mimo něj) není v raně

křesťanských textech zmiňováno nějaké specifické „janovské křesťanství“, což chápe jako doklad toho, že nebylo jako „distinktivní“ vnímáno (s. 100–102). Efezské křesťanství 1. a 2. století následně autorka analyzuje v kontextu výkladu jeho dvou posledních rozsáhlých badatelských rekonstrukcí (P. Trebilca a M. Tellbeho). Trebilco sice rozlišuje v Efezu pět oddělených distinktivních křesťanských komunit, ale analyzuje především sociální otázky a mívá se tak s aspekty, které mají dle autorky vypovídací hodnotu pro vymezení nějaké distinktivní povahy komunit. Oproti tomu Tellbe nachází v dokladech efezského křesťanství jednotnou teologii a etiku, ale trvá přesto na distinktivní povaze janovského křesťanství, a sice na základě předpokladu absence hierarchie, což autorka, která titulu „starší“ (tj. Jan Starší) v předchozí kapitole přiznala hierarchické konotace, musí podrobit kritice. Výsledky práce autorka podrobně rekapituluje v 13 kapitole (Závěru).

Hodnocení práce

Jak jsem výše poznamenal, ústřední poznatek deklaruje již název práce: Termín „janovské křesťanství“ je dle autorky ve výzkumu raného křesťanství kontraproduktivní, má zavádějící konotace, protože odkazuje k nějakému (nedoloženému) distinktivnímu proudu křesťanství, a je třeba na jeho užití v bádání rezignovat. Problém přitom nespočívá v terminologii, tzn., že nejde o to, zda „janovské“ spojíme s „komunitou“, „křesťanstvím“ nebo „proudem“ — M. Vytlačilová odmítá i termín „škola“, s nímž v poměrně otevřeném smyslu pracoval M. Hengel — jde o to, že nemáme k dispozici žádné doklady a aspekty, na jejichž základě bychom mohli oprávněně izolovat nějaké specifické „janovské“ křesťanství. O čem podle autorky má smysl hovořit, to byly místní (v Efezu a jeho okolí lokalizované) církve soustředěné kolem autority Jan Staršího. Tyto výsledky analýzy považuji za přesvědčivé. M. Vytlačilová se k nim dopracovává na základě vlastní interpretace raně křesťanských dokladů a důkladné znalosti odborné literatury (seznam použité literatury dosahuje téměř 400 titulů), přičemž v jednotlivých krocích své dekonstrukce „janovských“ komunit řeší (v různém rozsahu) nebo se vyjadřuje k centrálním problémům (nejen) janovského bádání: vztah synoptických evangelií a Janova evangelia, otázky spojené s rekonstrukcí historického Ježíše, otázky vzniku a vývoje christologie, pluralitu rituální praxe, problematiku evangelií v kontextu antické literatury, původnost názvů evangelií, způsob práce s texty v 1. a 2. století, sociální formace raného křesťanství a také otázku nábožensko dějinného kontextu — především vztahu Janova korpusu ke gnózi.

Práce je vhodně strukturována, obě dvě výkladové části a jednotlivé kapitoly obsahují vždy uvedení do problematiky, kterou budou řešit, a také shrnutí dané části, což velice usnadňuje orientaci v rozsáhlém a argumentačně mnohdy složitém textu. Autorka upravila rozsáhlý poznámkový aparát (čítající celkem 450 poznámek) tak, aby se v něm bylo možné rychle a přehledně orientovat (dle jmen badatelů či problémů). Práci s textem usnadňují také dva obsahy (stručný — orientační a podrobný).

Vytlačilové práce je originálním a pro studium raného křesťanství velice přínosným badatelským počinem. Autorka tematizuje exhaustivním způsobem janovské bádání, ani dějiny bádání však nelíčí deskriptivně, nýbrž v kritické argumentaci, a to i tehdy, když se jedná o přístupy, jež jsou vůči konstrukci uzavřené janovské komunity rovněž kritické, jako např. v případě Hengela nebo Bauckhama. M. Vytlačilová ukazuje, jak často badatelé pracují s řadou

nereflektovaných předporozumění. To se týká samotné existence autonomního janovského křesťanství, automaticky předpokládané priority synoptické tradice při rekonstrukci historického Ježíše a vůbec ahistoričnosti Janova evangelia, stejně jako jeho spojování s různými „sektářskými“ tendencemi a automatické interpretace různých aspektů Janova korpusu jako odkazujících k „janovské komunitě“.

Čtenář se může, ale pochopitelně také nemusí, nechat argumenty M. Vytlačilové přesvědčit, nicméně na důkaz toho, že se jedná o čtení inspirativní a podnětné, doporučuji po přečtení Vytlačilové práce nahlédnout do nějaké aktuální odborné publikace k Novému zákonu nebo dějinám raného křesťanství. Domnívám se, že čtenář bude překvapen, kolik nezdůvodněných tvrzení v souvislosti s Janovým korpusem a „janovským“ křesťanstvím v relevantních pasážích dané publikace najde, přičemž už samotná skutečnost, že o jejich oprávněnosti začne přemýšlet, bude dokladem přínosnosti a odborného charakteru práce M. Vytlačilové.

O její vysoké kvalitě vypovídá mj. fakt, že části textu byly již publikovány nebo přijaty k publikování do recenzovaných odborných periodik (*Theologická revue, Pantheon*), což je běžné v rámci doktorského studia, zcela jistě ne v rámci studia magisterského. S ohledem na celkovou kvalitu předloženého textu hodnotím práci jako „výbornou“, doporučuji, aby badatelka ve své práci pokračovala v rámci doktorského studia, a předloženou diplomovou práci navrhuji uznat jako práci rigorózní. Rozsahem, originalitou a obsahem předložený text podle mě požadavky na rigorózní práci zcela splňuje.

doc. ThDr. Jiří Gebelt, Th.D.

V Praze, 15. 5. 2020